

УДК 94(477.63)

Швидько Г.К.

Д.Т. МИЗКО ТА ЙОГО РОЛЬ У РОЗВИТКУ ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ

В статті розглядається процес установаження мережі освітніх закладів у Катеринославській губернії у першій третині XIX ст. та роль у ньому директора народних училищ Д.Т. Мизка.

Ключові слова: Д.Т. Мизко, освіта, гімназії, народні училища, благодійництво.

В статье рассматривается процесс становления сети учебных заведений в Екатеринославской губернии в первой трети XIX ст. и роль в нем директора народных училищ Д.Т. Мизко.

Ключевые слова: Д.Т. Мизко, просвещение, гимназии, народные училища, благотворительность.

The article discusses the process of establishing a network of educational institutions in Ekaterinoslav Province in the first third of the nineteenth century and the role of the director of public schools D.Mizko.

Keywords: D.Mizko, education, schools, public schools, charity.

Історія розвитку освіти і культури Катеринославщини ще не може вважатися скільки-небудь достатньо висвітленою. Сьогодні маємо лише якісь окремі сюжети, розрізнені дані, деякі біографічні відомості про освітян та взагалі культурних діячів краю. Одним із тих, хто потрапив у поле уваги дослідників є Микола Дмитрович Мизко – журналіст (у 1845-1847 рр. він редагував "Екатеринославские губернские ведомости"), театральний оглядач, літературний критик і перекладач. А ось його батькові "пощастило" менше, хоча певну історіографію має і він. Якщо ж спробувати порівняти суспільну значимість трудового доробку батька та сина, то стане очевидним, що батько на освітянській ниві Катеринославщини зробив значно більше вагомих справ.

У даній статті зроблена спроба оцінити внесок Димитрія (Дмитра) Тимофійовича Мизка у розвиток освіти у розвиток освіти і культури Катеринославщини першої третини XIX ст., коли він був директором училищ губернії, а з утворенням у 1805 р. Катеринославської гімназії – директором цього головного навчального закладу величезного за площею південного краю.

Власне, першими відомостями про життя і діяльність Д.М. Мизка завдячуємо його синові Миколі, котрий ще у 1849 р., незабаром після смерті батька, опублікував про нього невелику книжечку брошурного типу, де синівські спогади йдуть вперемішку зі спробами оцінити його доробок на освітянській ниві [8]. Через сім років в Одесі, тодішньому культурному центрі Півдня імперії, вийшла досить солідна за обсягом і змістом праця директора Катеринославської гімназії Якова Дмитровича Грахова (1846-1862 рр.) та старшого вчителя гімназії, викладача російської мови і словесності Степана

Івановича Верєбрюсова (1842-1857 рр.) "Краткий историко-статистический обзор Екатеринославской гимназии и подчиненных ей учебных заведений" [2]. Як видно з назви, характер роботи не передбачав аналізу та оцінки діяльності очільників гімназії та її викладачів, а лише констатацію стану розвитку гімназії та училищ губернії від початку поширення освітньої системи в краї до початку 50-х років XIX ст. Книга насичена іменами і таблицями з кількісними показниками якісного складу учнів, динаміки змін навчального процесу тощо. Тим не менше, ім'я Д.Т. Мизка зустрічається у цій книзі кілька разів, або ж просто називаються події, що відбулися у освітянській справі в період директорства Д.Т. Мизка. У цьому випадку наведені дані виступають у ролі історичного джерела.

Вже після смерті Миколи Мизка в "Историческом вестнике" з'явилася велика стаття (а скоріше – мемуари) Д. Рябініна про нього, у якій містяться окремі факти і з життя Д.Т. Мизка [9]. Ці відомості, в розрахунку на широкого читача, були передруковані (ймовірно, Г.А. Залюбовським) в № 6 "Екатеринославского юбилейного листка". Додано було лише перелік опублікованих промов Д.Т. Мизка, проголошених ним з нагоди відкриття училищ, здачі іспитів учнями тощо, а також його опублікованої праці про катеринославського архієпископа Іова Потьомкіна [4]. У названих публікаціях наведені біографічні дані Д.Т. Мизка, його послужний список. Головна теза оцінки Д.Т. Мизка Д. Рябініним наступна: "Щаслива випадковість сумістила в образі Д.Т. Мизка істинне покликання до такої служби з добре забезпеченим матеріальним становищем і дала новонародженій гімназії начальника, який працював не з примусу, а за внутрішнім покликанням до педагогічної професії..." [4, с. 52]

Деякі стислі відомості про Д.Т. Мизка знаходимо у книзі викладача історії та географії Катеринославської класичної гімназії Ф.В. Локотя "Столетие Екатеринославской классической гимназии. 1805-1905: Краткий исторический очерк" [6]. Можливо, поява цієї праці спричинила інтерес до постаті Д.Т. Мизка члена Катеринославської вченої архівної комісії В.В. Данилова, який у 7-му випуску "Летописи" цієї комісії вмістив порівняльний огляд літературної діяльності батька і сина Мизків, віддаючи перевагу останньому [3]. Безумовно, з точки зору оцінки їх літературної діяльності Микола Мизко незрівнянно перевершує свого батька, котрий переважно присвятив своє життя справі освітянській.

У тому ж випуску "ЛЕГУАК", як відгук на доповідь у засіданні Архівної комісії та її публікацію В.В. Даниловим, у відділі "Документи і замітки" Д.І. Яворницький вмістив довідку "Рід Мизко" з відомостями XVI-XVIII ст., почерпнутими з різних історичних джерел [11]. Д.І. Яворницький зазначає, що в музеї ім. О. Поля на той час зберігалось "Генеалогическое дерево запорожских панов Лиманских" (до цієї родини належала дружина Д.Т. Мизка, мати Миколи Мизка), а також деякі публікації обох Мизків. Там же вміщена замітка відомого краєзнавця і знавця архівів В. Машукова "До біографії Д.Т. Мизка", у якій він наводить дані про публікації, які стосуються діяльності Д.Т. Мизка [7].

У новітній історіографії можна назвати лише одну публікації, спеціально присвячену Дмитру Тимофійовичу Мизку. Мова йде про нарис журналіста, літературознавця і краєзнавця М.П. Чабана "Перший директор", вміщений у його ж книзі з історії Катеринославської класичної гімназії [10]. Основою для досить розлогого нарису послужили названі вище публікації. Тобто, на даний час вже відсутнє прирощення відомостей про життя і діяльність цієї видатної для нашого краю особистості. Очевидно, що подальший пошук інформації треба вести у відповідних архівах. Деякі документи зберігаються нині у Дніпропетровському національному музеї ім. Д.І. Яворницького. Ми ж, у даному випадку, не додаючи нової інформації, беремо на себе завдання оціночного характеру.

Літератор і мандрівник А. Воєйков у 1825 р. побував у Катеринославі і на папері залишив свої враження від міста і людей, з якими тут зустрівся. Власне, він першим дав оцінку діяльності Д.Т. Мизка: "Вообще училища сей губернии много обязаны попечениям и просвещенной любви к наукам нынешнего директора оных, Г[осподина] статского советника Дмитрия Тимофеевича Мизко... Побродив с Любачевским (бібліотекар і учитель словесності гімназії – Г.Ш.) по городу, пошли мы к почтенному Д.Т. Мизко: с ним познакомился я в Харькове; его радушное приглашение убедило меня остановиться в его доме..." [1, с. 130-131].

Отже, Д.Т. Мизко був одним із найбільш освічених людей Катеринослава першої чверті XIX ст.

Дмитро Тимофійович Мизко народився 26 жовтня 1772 р. у м. Борзна на Чернігівщині у сім'ї священника. Тому звичним шляхом набуття освіти було навчання у Чернігівській семінарії, а потім у Київській духовній академії. Але закінчення цих навчальних не стало початком його духовної кар'єри. У 1788 р., у 16-річному віці, він розпочав цивільну службу у Катеринославі, який щойно виник як центр губернії і потребував у кадрах чиновників. Спочатку він служив підканцеляристом Катеринославської казенної палати. Мав добрі знання і, очевидно, велику старанність, наслідком чого було швидке просування по службовій драбині. Він успішно справлявся з різними дорученнями катеринославських губернаторів, що не могло залишитися непоміченим і неоціненим. І вже у 1801 р. Катеринославське дворянське зібрання обирає його депутатом від Ростовського повіту. Ним він був більше десятка років.

Проте прославився Д.Т. Мизко не як адміністратор, а як педагог і організатор освітньої справи в Катеринославській та Херсонській губерніях. 9 листопада 1803 р. колезький секретар Д.Т. Мизко був затверджений на посаді директора народних училищ Катеринославської губернії, одночасно ще кілька років будучи дворянським засідателем у совісному суді та в Приказі громадської опіки. Згідно зі Статутом народних училищ 1786 р. їх структура була досить простою: головні народні училища створювалися у губернських містах і склалися із 4-х класів, а двокласні народні училища відкривалися при наявності відповідних умов у повітових містах [2, с. 5]. У Катеринославі

головне народне училище було відкрите 7 квітня 1793 р., першим його директором був надвірний радник І.В. Бебер.

Восени 1803 р. Міністр Народної освіти, таємний радник граф Н.В. Завадовський видав наказ про призначення Дмитра Тимофійовича Мизка директором народних училищ Катеринославської губернії з підпорядкуванням їх новоствореному Харківському навчальному округу. На той час у Головному народному училищі навчалось 189 учнів [2, с. 35].

На початку XIX ст. в Російській імперії була проведена реформа у сфері освіти, викликана перш за все потребами державного управління, що також реформувалося. 24 січня 1803 р. Олександр I затвердив «Попередні правила народної освіти» та «Статуту училищ». Цією реформою фактично вводилася європейська схема системи навчальних закладів, що створювала можливості поетапної освіти: а) приходські училища при церквах з навчанням протягом року, у них вивчалися читання, письмо, арифметика і закон божий; б) повітові училища (гімназії) з дворічним навчанням, яке продовжувало попередню освітню програму та включало освоєння нових предметів – геометрії, фізики, природознавства, географії та історії; в) губернські училища (гімназії), у яких протягом чотирьох років діти завершували середню освіту, освоївши досить широкий список навчальних дисциплін; г) університети, які давали вищу освіту [5].

1 серпня 1805 р. в Катеринославі урочисто було відкрите губернське училище (гімназія), директором якого був призначений Дмитро Тимофійович Мизко. Його промова, проголошена на урочистостях з нагоди відкриття гімназії, була незабаром надрукована у 13-му випуску збірника Головного правління училищ «Периодическое сочинение об успехах народного просвещения» (збірник виходив у СПб. у 1803-1819 рр.) Власне, це була перша публікація Д.Т. Мизка.

Управлінню Катеринославської гімназії підпорядковувалися всі повітові гімназії (училища) та приходські училища. Більше того, директор повинен був опікуватися розширенням мережі навчальних закладів губернії перших двох рівнів. У період правління Д.Т. Мизка була відкрита низка повітових училищ: Катеринославське (1 серпня 1805 р.), Павлоградське (15 липня 1806 р.), Новомосковське (8 листопада 1807 р.), Олександрівське (10 березня 1808 р.) і Бахмутське (20 липня 1808 р.) За його перебування на посаді директора було відкрито 53 приходських училища. Зазначимо, що один із дослідників біографії нашого героя В.В. Данилов висловив сумнів у заслугах Д.Т. Мизка стосовно поширення освіти в краї, приписуючи їх цілком «віянню часу» [3, с. 136]. Думаємо, погодитися з цим не можна, оскільки зі столиці неможливо було побачити, де існують умови для відкриття приходського чи повітового училища, потрібна для цього значна організаційна робота, матеріальне забезпечення, приміщення, комплектування штату вчителів тощо. Очевидно, він мав хист організатора, бо в 1809 р. Міністерство Народної Освіти додатково до його обов'язків доручило йому ще й створення народних училищ у Херсонській губернії (не знайшлося іншої людини! – Г.Ш.), і протягом 4-х років він безплатно займався питанням відкриття повітових народних училищ. Зокрема, у 1811 р. були відкриті, завдяки його зусиллям повітові училища у

Єлисаветграді, Вознесенську та Новомиргороді. Як зазначають майже всі дослідники, Д.Т. Мизко вживав заходів, аби училища розташовувалися не у арендованих, а у власних приміщеннях.

Займаючись важливими державними справами, Д.Т. Мизко тільки на п'ятому десятку життя рішився потурбуватися про особисті справи. Певною мірою, віхою на його життєвому шляху був 1815 рік. По-перше, він одружився з поміщицею Новомосковського повіту Олександрою Федорівною Легкоступ (1789-1722), дочкою колишнього військового старшини Запорозької Січі, одного з фундаторів козацького Троїцького собору у Новомосковську. Вона ж була племінницею останнього писаря Запорозької Січі Івана Глоби. Так що Д.Т. Мизко не тільки поріднився зі знатним козацьким родом, але й остаточно вкорінився на Катеринославщині. Маєток Д.Т. Мизка був у с. Карабинівка Новомосковського повіту. Подружжя мало трьох дітей: Миколу (1818-1881), Надію (1820-1866) та Георгія (1822-1886). Але у щасливому шлюбі Д.Т. Мизко прожив лише 7 років, бо у 1822 р. його дружина померла, а більше він не одружувався.

У тому ж 1815 р. в Харківському університеті Дмитро Тимофійович отримав вчене звання Доктора мистецьких наук, чим відзначено було, думаємо, його успіхи на освітньому поприщі, а не в галузі якоїсь гуманітарної науки. Наступного року він став Дійсним членом Санкт-Петербурзького Вільного Економічного Товариства, яке об'єднувало тоді людей високої освіти і культури. Власне, як і «Імператорське Людинолюбиве Товариство», членом-кореспондентом котрого Д.Т. Мизко був обраний у 1818 р. Оскільки його публікацій у різних виданнях чи окремо не виявлено, можливо, формальною підставою для членства в Товариствах були надруковані у типографії Харківського університету промови Д.Т. Мизка: 1 травня 1810 р. на зборах дворянства Катеринославської губернії з приводу отримання височайшої грамоти «за подвиги и пожертвования при составлении и образовании земского войска оказанные»; 28 червня 1810 р. під час публічних іспитів гімназистів; 1811 р. на урочистому зібранні з приводу відкриття повітових училищ в Єлисаветграді, Вознесенську і Новомиргороді Херсонської губернії та ін. [4, с. 52].

За свою службу від уряду Д.Т. Мизко отримав нагороди: орден св. Володимира 4-го ступеню (1808 р.), орден св. Анни 2-го ступеню (1817 р.), орден св. Володимира 3-го ступеня (1824 р.) У 1819 р. він отримав високий чин Дійсного статського радника. Багатство, слава і почесні Д.Т. Мизка були заслужені ним невтомною і самовіданною працею на ниві освіти як важливої складової духовної культури. На цій ниві він прослужив до своєї добровільної відставки у лютому 1831 р., коли його замінив на посаді директора народних училищ один із кращих випускників Катеринославської губернської гімназії Яким Якович Ковалевський.

Підсумовуючи головні наслідки діяльності Д.Т. Мизка, зазначимо, що, в першу чергу, це була значна організаційна робота по створенню самих народних училищ різного рівня, яка вимагала великих затрат часу і енергії. По-друге, його заслуга полягає також у створенні матеріальної бази повітових

училищ (про приходські у нас немає відомостей), придбання у власність придатних для організації навчального процесу приміщень.

По-третє, він опікувався тим, щоб у гімназіях працювали висококваліфіковані викладачі. В Катеринославському народному училищі (гімназії) за його директорства серед інших працювали Ф.І. Одинець-Заставський, який пізніше став директором народних училищ Таврійської губернії, доктор філософії І.І. Любачинський, доктор філософії К.І. Герн (на його кошти за проектом Мизка були виготовлені золоті і срібні медалі, якими щорічно нагороджувалися по два кращих випускники гімназії), В.Є. Якубовський, випускник Київської духовної академії, який пізніше став директором народних училищ Херсонської губернії, та багато інших. Не говоримо вже про те, що з керованих Д.Т. Мизко гімназій, зокрема, з Катеринославської, вийшло багато видатних діячів науки, культури, чиновників високого рангу тощо.

По-третє, за Д.Т. Мизка у нашому краї відкривається літопис благодійницької діяльності заможних людей. За його клопотанням Катеринославське дворянство зібрало пожертви на гімназію. А першим був поміщик Павлоградського повіту І.М. Скорняков, який дав 15 тис. рублів асигнаціями на викладання військових наук у гімназії (артилерії і фортифікації) та на утримання 1-2 малоїмущих гімназистів. У наступні роки він також здійснював значні пожертви на гімназію. Відомі ще деякі імена благодійників: поміщиці Олександрівського повіту Іванової, поміщика того ж повіту І.С. Бородавки. Але докладно це питання досі не досліджувалося, хоча воно варте уваги краєзнавців та науковців. В дослідженнях зустрічаються відомості, що загалом у Катеринославській гімназії на відсотки від жертвуваних благодійниками коштів утримувалося 6-8 бідних учнів щорічно. Катеринославське дворянство подарувало гімназії свій будинок із садом (в районі сучасної вул. Леніна) поблизу Дніпра.

Помер Дмитро Тимофійович Мизко 19 грудня 1847 р. на 76 році життя, залишивши свій помітний слід в історії нашого краю, зокрема, на ниві освіти і культури. Про нього й сьогодні нагадує добротний будинок у Дніпропетровську на розі вул. Шевченка і К.Лібкнехта (біля Троїцького собору), побудований його онуком Г.Г. Мизком.

Бібліографічні посилання:

1. Воейков А. Екатеринослав (из записок одного русского путешественника) // Новости литературы, издаваемые А. Воейковым. – 1825. – Кн. XIII. – Сентябрь. – с. 130-131.
2. [Грахов Я.Д., Веребрюсов С.И.] Краткий историко-статистический обзор Екатеринославской гимназии и подчиненных ей учебных заведений. – Одесса, 1856. – 307 с.
3. Данилов В.В. Дмитрий Тимофеевич и Николай Дим. Мизко // Летопись Екатеринославской Ученой Архивной Комиссии. – Екатеринослав, 1911. – Вып. 7. – С. 134–146.
4. [Залюбовский Г.А.] Д.Т. Мизко // Екатеринославский юбилейный листок, 1887. – № 6. – С. 51–52.

5. Кодан С.В. «Образование юношества, предназначенного к частям службы государственной». Государственно-правовая подготовка чиновников в России в 1800–1850-е гг. // ЧиновникЪ. – 2005. – № 1. (<http://chinovnik.uapa.ru/modern/article.php?id=554>).
6. Локоть Ф. Столетие Екатеринославской классической гимназии. 1805-1905: Краткий исторический очерк. – Екатеринослав, 1908. – С. 59–60.
7. Машуков В. К биографии Д.Т. Мизко // Летопись Екатеринославской Ученой Архивной Комиссии. – Екатеринослав, 1911. – Вып. 7. – С. 247–249.
8. Мизко Н.Д. Памятная записка о жизни Димитрия Тимофеевича Мизко. – Одесса, 1849.
9. Рябинин Д. Воспоминания о Н.Д. Мизко // Исторический вестник. – 1882. – № 10. – С. 83–108.
10. Чабан М.П. Птахи гнізда Придніпров'я. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 21–38.
11. Эварницкий Д.И. Род Мизко (по поводу доклада В.В. Данилова) // Летопись Екатеринославской Ученой Архивной Комиссии. – Екатеринослав, 1911. – Вып. 7. – С. 242–244.

Надійшла до редколегії 20.04.2010 р.